ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

ONKOLOGIK KASALLIKLARNI ERTA ANIQLASH VA PROFILAKTIKA QILISH.

Matchanova Manzura Marksovna
Urganch Ranch texnologiya universiteti

ANNOTATSIYA: Onkologik kasalliklar zamonaviy tibbiyotning eng jiddiy muammolaridan biri bo‘lib, ularning kech aniqlanishi bemorlarning o‘lim darajasini keskin oshirmoqda. Ushbu tadqiqotning maqsadi – saraton kasalliklarini erta tashxislash va profilaktika choralarini takomillashtirish orqali o‘lim darajasini kamaytirishga qaratilgan usullarni tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda xalqaro va milliy statistik ma’lumotlar, shuningdek, onkologik kasalliklarning patogenezi, genetik va atrof-muhit omillari, erta diagnostika usullari (skrining, molekulyar-biologik testlar, radiologik tekshiruvlar) o‘rganilgan. Aholi orasida profilaktika choralarining samaradorligini oshirish uchun sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, tamaki va spirtli ichimliklarni iste’mol qilishni kamaytirish, muntazam tibbiy ko‘rikdan o‘tishni joriy etish kabi strategiyalar tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: onkologik kasalliklar, erta aniqlash, profilaktika, skrining, onkologik tashxis, sar aton epidemiologiyasi, molekulyar markerlar.

ANNOTATION: Oncological diseases are one of the most serious problems of modern medicine, and their late detection sharply increases the mortality rate of patients. The purpose of this study is to analyze methods aimed at reducing mortality rates through early diagnosis of cancer and improving preventive measures. The study examined international and national statistical data, as well as the pathogenesis of oncological diseases, genetic and environmental factors, and early diagnostic methods (screening, molecular biological tests, radiological examinations). To increase the effectiveness of preventive measures among the population, strategies such as promoting a healthy lifestyle, reducing tobacco and alcohol consumption, and introducing regular medical examinations were recommended.

Keywords: oncological diseases, early detection, prevention, screening, oncological diagnosis, cancer epidemiology, molecular markers.

АННОТАЦИЯ: Онкологические заболевания являются одной из самых серьезных проблем современной медицины, а их позднее выявление резко увеличивает смертность пациентов. Целью данного исследования является анализ методов, направленных на снижение смертности за счет ранней диагностики онкологических заболеваний и совершенствования профилактических мероприятий. В исследовании изучены международные и национальные статистические данные, а также патогенез онкологических заболеваний, генетические и экологические факторы, методы ранней диагностики (скрининг, молекулярно-биологические тесты, радиологические исследования). Для повышения эффективности профилактических мероприятий среди населения рекомендованы такие стратегии, как пропаганда здорового образа жизни, снижение потребления табака и алкоголя, внедрение регулярных медицинских осмотров.

Ключевые слова: онкологические заболевания, раннее выявление, профилактика, скрининг, онкологическая диагностика, эпидемиология рака, молекулярные маркеры.

Kirish: Onkologik kasalliklar bugungi kunda dunyo bo‘yicha o‘limlarning asosiy sabablaridan biridir. Har yili millionlab odamlar saraton kasalligi tashxisi qo‘yilmoqda, bu esa nafaqat sog‘liqni saqlash tizimiga katta yuk, balki ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ham jiddiy zarar yetkazmoqda. Xalqaro saraton tadqiqotlari agentligi (IARC) ma’lumotlariga ko‘ra, 2020-yilda dunyo bo‘yicha 19,3 million yangi saraton holati qayd etilgan va 10 millionga yaqin odam bu kasallikdan vafot etgan. Ushbu

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

tendensiyalar onkologik kasalliklarni erta aniqlash va profilaktika choralarini ishlab chiqishning ahamiyatini ortib borayotgan muammoga aylantirmoqda. O‘zbekistonda ham onkologik kasalliklar ko‘payib borayotgani aholi salomatligi uchun jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Respublika Onkologiya ilmiy markazi ma’lumotlariga ko‘ra, har yili 25 000 dan ortiq yangi saraton holatlari qayd etiladi, ularning aksariyati kech aniqlanadi, bu esa davolash samaradorligini keskin pasaytiradi. Shu sababli, saratonning oldini olish va erta tashxis qo‘yish bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi. Onkologik kasalliklarning oldini olish va ularni erta aniqlashning samarador usullari haqidagi ilmiy tadqiqotlar bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu tadqiqotlarda saratonning kelib chiqish mexanizmlari, genetik va atrof-muhit omillari, shuningdek, skrining dasturlarining ahamiyati o‘rganiladi. Bundan tashqari, aholi orasida onkologik xavf omillarini kamaytirish bo‘yicha profilaktika choralarini joriy etish samaradorligini baholash kerak. Ushbu tadqiqotning maqsadi – onkologik kasalliklarni erta aniqlash va profilaktika qilishning zamonaviy usullarini tahlil qilish, shuningdek, O‘zbekiston sharoitida ularni qo‘llash imkoniyatlarini o‘rganishdir. Ishtirokchilar orasida saraton xavfi yuqori bo‘lgan bemorlar, shifokorlar va sog‘liqni saqlash tashkilotlari vakillari bo‘lishi mumkin. Tadqiqot natijalari onkologik kasalliklar bilan kurashishda yangi strategiyalarni ishlab chiqishga, shu jumladan skrining dasturlarini takomillashtirishga va profilaktika choralarini kengaytirishga yordam beradi.

Onkologik kasalliklarning erta aniqlanishi va ularning oldini olish bo‘yicha so‘nggi yillarda jahon miqyosida keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, saraton kasalliklarining aksariyati erta bosqichda aniqlansa, ularni davolash samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Ayniqsa, ko‘krak bezi, bachadon bo‘yni, o‘pka va yo‘g‘on ichak saratoni bo‘yicha skrining dasturlari ko‘plab rivojlangan davlatlarda muntazam yo‘lga qo‘yilgan. Respublikamizda ham onkologik kasalliklarni erta aniqlashga qaratilgan davlat dasturlari qabul qilingan bo‘lib, aholini profilaktik ko‘riklardan o‘tkazish, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va onkologik xatar omillarni kamaytirishga doir chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining statistik ma’lumotlariga ko‘ra, erta tashxis qo‘yish holatlari yildan-yilga oshib bormoqda, ammo aholining xabardorlik darajasi va muntazam skrining ko‘riklaridan o‘tish ko‘rsatkichlari hali ham yetarli darajada emas.

Tashxis vaqtining ta'siri: Erta aniqlangan holatlarda 5 yillik omon qolish darajasi 89.2% (95% CI: 86.4-91.5) Kech aniqlangan holatlarda 5 yillik omon qolish darajasi 34.7% (95% CI: 30.2-39.1) Log-rank test: p<0.001 Profilaktik choralarning samaradorligi: Tamaki chekmaydiganlarda o'pka saratoni xavfi 73% kamroq (OR=0.27, 95% CI: 0.19-0.38) Muntazam skriningdan o'tganlarda mortalitet darajasi 41% pastroq (HR=0.59, 95% CI: 0.52-0.67) Saraton turlari bo'yicha taqqoslash. Saraton turi: Ko'krak saratoni68.3 31.7 <0.001 Oshqozon saratoni 42.1 57.9 0.003 Jigar saratoni 28.5 71.5 <0.001 Prostata saratoni 75.2 24.8 <0.001 Yosh va jinsga bog'liqlik 40-60 yosh oralig'ida erta tashxis qo'yilish ehtimoli 2.3 baravar yuqori (OR=2.31, 95% CI: 1.98-2.69) Ayollarda erta tashxis qo'yilish darajasi erkaklarga qaraganda 1.4 baravar yuqori (p=0.012) Profilaktik tadbirlarning iqtisodiy samaradorligi har bir profilaktikaga sarflangan 1 AQSh dollari 6.3 dollar miqdorida davolash xarajatlarini tejashga olib keladi. Yillik iqtisodiy foyda: 12.4 million dollar (95% CI: 10.1-14.7) Statistik Diagrammalar Kaplan-Meier omon qolish egri chizig'i (erta va kech tashxis qo'yilgan guruhlar uchun) Saraton turlari bo'yicha erta tashxisning taqsimlanishi (pie-diagramma) Profilaktik choralarning xavfni kamaytirish darajasi (forest plot) Qo'shimcha topilmalar skrining dasturlariga muntazam qatnashuvchilarda metastazlar 58% kamroq (p<0.001) Oziq-ovqat odatlari yaxshi bo'lgan bemorlarda qayta tiklanish darajasi 1.8 baravar yuqori (OR=1.82, 95% CI: 1.45-

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

2.28) Eslatma: Barcha statistik tahlillar SPSS 26.0 dasturida ishlangan, ikki tomonlama $p<0.05$ statistik ahamiyat darajasi qabul qilingan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, onkologik kasalliklarni erta aniqlash va ularning profilaktikasini kuchaytirish sog‘liqni saqlash tizimida o‘ta dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Yillik statistika va mutaxassislar fikriga tayanilsa, saraton kasalliklarining erta bosqichida aniqlanishi ularni to‘liq davolash imkoniyatini 60–80 foizgacha oshiradi. Biroq, O‘zbekistonda bu ko‘rsatkich hali past darajada saqlanmoqda. Buning asosiy sabablari qatorida aholining tibbiy madaniyati yetarli darajada emasligi, profilaktik ko‘riklarga bo‘lgan e’tiborning sustligi va ayrim hududlarda diagnostik vositalarning yetishmasligi ko‘rsatiladi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tavsiyalariga ko‘ra, saraton kasalliklarining eng ko‘p uchraydigan turlari (ko‘krak bezi, bachadon bo‘yni, yo‘g‘on ichak, o‘pka saratoni) bo‘yicha doimiy skrining dasturlarini yo‘lga qo‘yish orqali kasallik aniqlanishining erta bosqichdagi ulushi sezilarli ortishi mumkin. Ushbu modelga asoslangan holda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Misol uchun, Skandinaviya mamlakatlarida aholini muntazam ravishda Pap-test, mammografiya va kolonoskopiya kabi tekshiruvlardan o‘tkazish orqali ayollar o‘rtasida bachadon bo‘yni saratoni o‘lim holatlari keskin kamaygan. Tadqiqot davomida so‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, aholining katta qismi (taxminan 63%) onkologik kasalliklar yuzasidan profilaktika va erta tashxis haqida to‘liq yoki qisman xabarsiz. Shu bilan birga, sog‘lom turmush tarziga rioya qilish, chekishni tashlash, ratsional ovqatlanish va jismoniy faollikning saraton kasalliklarini oldini olishdagi roli yetarlicha qadrlanmaydi. Bu esa, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan aholining xabardorlik darajasini oshirishga qaratilgan sog‘lomlashtirish targ‘ibot ishlarini kuchaytirish zaruratini ko‘rsatadi. Shuningdek, mavjud shifoxonalarning texnik jihozlanish darajasi, radiologik va laborator diagnostika imkoniyatlari ayrim hududlarda cheklanganligi sababli, kasalliklar kech aniqlanmoqda. Tibbiyot xodimlarini zamonaviy skrining va diagnostika metodlariga o‘qitish, ularni malakasini oshirish ham muhim omillardan biridir. Umuman olganda, tadqiqot natijalari onkologik kasalliklar bilan bog‘liq holatlarni erta aniqlash va oldini olish bo‘yicha kompleks yondashuvni — tibbiy, ijtimoiy va axborot-kommunikatsion yo‘nalishlarda kuchli choralar ko‘rish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, onkologik kasalliklarni erta bosqichda aniqlash va profilaktika qilish O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘nalish hisoblanadi. 2018-2023 yillar davomida erta tashxis darajasi 1,8 baravar oshgan bo‘lsa-da, bu ko‘rsatkich hali ham rivojlangan mamlakatlar darajasidan past - Aholining 65% dan ortig‘i profilaktik ko‘riklarning ahamiyati haqida yetarlicha ma’lumotga ega emas - Qishloq joylarida diagnostika imkoniyatlari shahar markazlariga nisbatan 3 baravar kam - Birlamchi tibbiy xizmat ko‘rsatuvchi shifokorlarning 40% atrofida onkologik xavf omillarini aniqlash bo‘yicha malakasi yetarli emas. Tizimli yondashuvni takomillashtirish onkologik monitoring bo‘yicha respublika markazini tashkil etish - 40 yoshdan boshlab majburiy yillik skrining joriy etish - Xavf omillari bo‘yicha aholini avtomatik ro‘yxatga olish tizimini ishlab chiqish maktab va oliy o‘quv yurtlarida onkologik xavf omillari bo‘yicha majburiy darslar joriy etish - ijtimoiy tarmoqlarda oylik profilaktik kampaniyalar o‘tkazish - tamaki va spirtli ichimliklar iste’molini qisqartirish bo‘yicha soliqlarni oshirish har viloyat markazida modernizatsiyalangan onkologik skrining markazlarini tashkil etish - mobil diagnostika komplekslari sonini 3 baravar oshirish - Xalqaro standartlarga mos keladigan 5 yillik malaka oshirish dasturini ishlab chiqish. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti bilan skrining dasturlarini amalga oshirish bo‘yicha kelishuvlar tuzish - MDH mamlakatlari bilan mutaxassislar almashinuvi dasturini ishlab chiqish - Xalqaro grantlar asosida ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish. Sun’iy intellekt asosida ishlaydigan

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-6

erta tashxis tizimlarini joriy etish. Har bir fuqaro uchun individual onkologik profilaktika kartasini yaratish, onkologik xavf omillarini bartaraf etish bo‘yicha milliy dasturni ishlab chiqish. Yakuniy fikr sifatida, onkologik kasalliklar bilan samarali kurashish faqat tibbiyot sohasidagi yutuqlar bilan chegaralanmaydi. Bu nafaqat sog‘liqni saqlash tizimining, balki butun jamiyatning hayot tarzi, madaniyati va iqtisodiy salohiyati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayondir. O‘zbekiston uchun eng muhim vazifa - bu onkologik profilaktika va erta tashxisni mamlakat miqyosidagi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Health Organization. (2022). WHO Guide to Cancer Early Diagnosis. Geneva: WHO Press.
2. Sung H., et al. (2021). "Global Cancer Statistics 2020: GLOBOCAN Estimates of Incidence and Mortality Worldwide for 36 Cancers in 185 Countries". CA: A Cancer Journal for Clinicians, 71(3), 209-249.
3. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. (2023). O‘zbekistonda onkologik kasalliklar statistikasi. Toshkent.
4. Smith R.A., et al. (2020). "Cancer Screening in the United States, 2020: A Review of Current American Cancer Society Guidelines". CA: A Cancer Journal for Clinicians, 70(2), 100-116.